

muhalef olan i'tidâliyyûn grubu onları yanlarına çekmeyi başardı. Bu şekilde diğer siyasî gruplarla araları açıldı, siyasî bakımdan şöretleri gittikçe azalınca yalnız kaldılar. Rusya'nın hükümeti tehdit etmesi üzerine Tahran'da kamu düzeni için tehlike arzettiği düşünülen 1000 kadar taraftarından silâhlarının alınması gündeme geldi. Hükümetin Ağustos 1910'da mücahidlerin silâhlarını teslim etmeleri yönündeki kararının ardından Bâkir Han ile Settâr Han, çoğunun memnuniyetsizliğine rağmen mücahidlerin hükümet güçlerine katılımı konusunda anlaşma sağladılar. Ancak mücahidlere silâhlarını teslim etmeleri için tanınan kırk sekiz saatlik süre henüz dolmadan Ermeni Yeprem Han liderliğindeki demokratlarla Serdar Es'ad liderliğindeki Bahtiyârî aşiretine mensup hükümet güçleri Settâr Han'ı ikamet ettiği Bağ-ı Atâbeg'de kuşattılar, Bâkir Han adamlarıyla birlikte Settâr Han'a yardıma geldiyse de neticede hükümet güçleri onların gruplarını dağıttılar, kuvvetleri büyük kayıpları verdi. Settâr Han yaralandı. Bu olaydan sonra her ikisi de Tahran'da gözetim altında tutuldu. Settâr Han 16 Kasım 1914 tarihinde öldü. Bâkir Han ise 1915'e kadar Tahran'da kalıp Ruslar'a karşı savaşan güçlere katıldı, ardından Irak'a geçti. Bir süre sonra tekrar İran'a dönmek üzereyken Türkiye sınırına yakın Kasrışîrin köyünde Kasım 1916'da Kürt eşkiyası Muhammed Emîn Tâlebânî'nin adamları tarafından öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferîdûn Âdemîyyet, *Fikr-i Demokrâsi-yi İcîmâ'î der Nehdât-i Meşrûtiyyet-i İrân*, Tahran 1354 hş., s. 130-146; Hüseyin Baykara, *İran İnkılâbı ve Azatlık Hareketleri*, İstanbul 1978, s. 105-106, 108; Abdolghafour Baghdadî, *Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı - İran Siyasî İlişkileri ve İran'daki İç Olaylar (1907-1909)* (doktora tezi, 1982), İÜ Ed. Fak., s. 214-222; Kerîm Tâhîrzâde Bihzâd, *Kıyâm-ı Âzerbâyçân der İnşilâb-ı Meşrûtiyyet*, Tahran 1363 hş., s. 173-174, 179-180, 212, 216-218, 222, 325-327, 398-401, 442-447, 484-487, 490-494, ayrıca bk. İndeks; Mehdi Bamdad, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân*, Tahran 1371 hş., I, 179-180; Ahmed-i Kesrevî, *Târîh-i Hicde Sâle-i Âzerbâyçân Bâzmândat Târîh-i Meşrûta-i İrân*, Tahran 1371 hş., s. 45-48, 108-113, 137-146, ayrıca bk. İndeks; J. Afary, *The Iranian Constitutional Revolution: 1906-1911: Grassroots Democracy Social Democracy and the Origins of Feminism*, New York 1996, s. 106-107, 211-227, 249-253, 291-293, 300-302, ayrıca bk. İndeks; Samed Serdârî Niyâ, *Meşâhîr-i Âzerbâyçân*, Tebriz 1379 hş., II, 1-30; Abbas Amanat, "Bâqer Khan Sâlâr-e Mellî", *Etr.*, III, 726-728; Mecdüddin Keyvânî, "Bâkir Hân", *DMBİ*, XI, 223-225; Cevâd Şeyhülislâm, "Bâkir Hân", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1375/1996, I, 634-638.

RIZA KURTULUŞ

BÂKÛLÎ

(الباقولي)

Ebü'l-Hasen Nûrûddin Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Bâkûlî el-İsfahânî (ö. 543/1148)

Arap dili ve tefsir âlimi.

"Câmiu'l-ulûm, İmâdü'l-müfessîrin", ayrıca gözleri görmediği için "Darîr" lakabıyla da anılır. Nahiv ve tefsir ilimlerinde döneminin önemli âlimlerinden olmasına rağmen kaynaklarda hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Bunu hayatının tamamını İsfahan'da geçirmesine bağlayanlar vardır. İbnü'l-Kiftî, Safî el-Hanefî adlı bir oğlundan bahseder (*İnbâhü'r-ruvât*, II, 247). Bâkûlî'nin ilmi seviyesini gösteren en önemli delillerden biri, Ebû Ali el-Fârisî ve Abdülkâhîr el-Cürcânî gibi büyük âlimlerin eserleri üzerine istidrâk yazmasıdır. Ali b. Zeyd el-Beyhâkî onu bu işi yapmaya tam ehil bir kişi diye niteledikten sonra şöyle der: "Eserlerini inceleyen kimse onun müteahhir âlimlerden olmasına rağmen önceki âlimleri geçtiğini görür." Bâkûlî'nin, 535 (1140) yılında Horasan'daki ilim ve edebiyat ehline şerhetmeleri için Ferezdak'a ait bir beyit gönderdiği ve buna herkes tarafından şerh yazıldığı kaydedilmektedir (Yâkût, XIII, 165-166).

Eserleri. 1. *Keşfü'l-müşkilât ve İzâhu'l-mu'cılât fi İ'râbi'l-Şur'ân ve İleli'l-kur'ân* (nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli, I-III, Dimaşk 1415/1995; nşr. Abdülkâdir Abdurrahman es-Sa'dî, I-III, Amman 1421/2001). 2. *el-Cevâhir*. İbrâhim el-Ebyârî tarafından *İ'râbü'l-Şur'ân el-mensûb ile'z-Zeccâc* adıyla yayımlanmışsa da (I-III, Kahire 1963-1965) Ebyârî eserin Zeccâc'a aidiyetinden emin olmadığı için ismine "el-mensûb ile'z-Zeccâc" kaydını koymuştur. Ancak daha sonra Ahmed Râtib en-Neffâh, Durmuş Ali Kayapınar, Muhammed Ahmed ed-Dâli'nin yaptığı incelemelerde kitabın Bâkûlî'ye ait *Kitâbü'l-Cevâhir* olduğu ortaya konmuştur. Bâkûlî de *Keşfü'l-müşkilât*'ın birçok yerinde bu esere atıfta bulunmuştur (bk. I, 336, 490; II, 143, 275). 3. *Şerhu'l-Lüma'*. İbn Cinnî'nin temel nahiv konularına dair kitabının şerhi olup İbrâhim b. Muhammed Ebû Ebbâh tarafından neşredilmiştir (Riyad 1411/1990). Müellif, *Keşfü'l-müşkilât*'ında bu esere *Şerhu Kitâbi 'Osmân* (İbn Cinnî) ve *Mesâ'ilü 'Osmân* adlarıyla da atıfta bulunmuştur (I, 359). 4. *Mâ telhanü fihî'l-âmmet fi't-Tenzil*. Halkın yanlış okuduğu âyetlerle ilgili olan risâleyi önce Nebevî Aşmâvî (Kahire 1994), daha sonra Muhammed Ahmed ed-Dâli (MMLADm.,

LXXIV/1 [1419/1999], s. 25-60) yayımlamıştır. 5. *Mesâ'il fi 'ilmi'l-'Arabiyye ve't-tefsîr* (nşr. Nebevî Aşmâvî, Kahire 1994). 6. *el-İstidrâk 'alâ Ebî 'Alî* (nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli, Küveyt 2008). Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Hüccetü fi 'ileli'l-kur'ânî's-seb'* adlı eserinin eksikliklerini tamamlamak, hatalarını düzeltmek ve bazı yerlerde ona itiraz etmek amacıyla yazılmıştır. Müellif bu eserini *el-Mesâ'ilü'lleti 'alâ Ebî 'Alî* adıyla da anmıştır (*Keşfü'l-müşkilât*, II, 297). 9. *el-İbâne*. "Mâ" edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımına dair bir eserdir (Abdülkâdir Abdurrahman es-Sa'dî, Ürdün 2004). Bâkûlî'nin kendi çalışmalarında atıfta bulunduğu diğer eserleri de şunlardır: 1. *el-Mücmel fi şerhi'l-Cümel*. Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin *Kitâbü'l-Cümel fi'n-naḥv* adlı eserinin şerhidir. Müellif *Keşfü'l-müşkilât*'ında bu eserden bahseder (II, 433). 2. *el-Beyân fi şevâhidil-Şur'ân*. Yine *Keşfü'l-müşkilât*'ın birçok yerinde esere atıfta bulunulur (I, 258, 359, 500; II, 307, 310, 433). 3. *el-Hilâf beyne'n-nühât*. *Keşfü'l-müşkilât*'ta bu eserden genelde *el-Hilâf*, bazan *el-İhtilâf* ve *el-Muhtelif* isimleriyle bahsedilir (a.g.e., II, 269; bk. *İ'râbü'l-Şur'ân el-mensûb ile'z-Zeccâc*, I, 128, 159, 171). 4. *eş-Şâmil* (*Keşfü'l-müşkilât*, II, 433). 5. *Netâ'icü's-şınâ'a* (a.g.e., II, 43). 6. *el-Vakî* (a.g.e., II, 212).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâkûlî, *İ'râbü'l-Şur'ân el-mensûb ile'z-Zeccâc* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1420, I, 128, 159, 171; a.mlf., *Şerhu'l-Lüma'* (nşr. İbrâhim b. Muhammed Ebû Ebbâh), Riyad 1411/1990, neşredenin girişi, s. 55; a.mlf., *Keşfü'l-müşkilât* (nşr. Abdülkâdir Abdurrahman es-Sa'dî), Amman 1421/2001, I, 258, 336, 359, 490, 500; II, 43, 143, 212, 269, 275, 297, 307, 310, 433; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsiri'l-Şur'ân*, Beyrut 1415/1995, IV, 190; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIII, 164-168; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 247-249; Abdülbâkî b. Abdülmeccid el-Yemânî, *İşâretü'l-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luğaviyyin* (nşr. Abdülmeccid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 216; Safedî, *Nektü'l-himyân* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1428/2007, s. 194-195; Fîruzâbâdî, *el-Bülğa fi terâcimi'e'immeti'n-naḥv ve'l-luğa*, [baskı yeri yok] 1421/2000 (Dâru Sa'diddin li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzi'), s. 207-208; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 160-161; *Keşfü'z-zunûn*, I, 263, 602; II, 1160, 1493; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Beyrut 1411/1991, V, 241; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 697; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 75; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 279; M. Abdülmeccid et-Tavil, "Câmi'ü'l-ülûm el-Bâkûlî: Nazra fi tûrâsih ve tahkiḳ li-ba'zi'l-każâyâ", *MMMA* (Kahire), XLII/1 (1419/1998), s. 187-213; a.mlf., "Cevâhirü'l-Şur'ân li-Câmi'ü'l-ülûm el-Bâkûlî", *Mecelletü Külliyyeti dâri'l-ülûm*, L, Kahire 2009, s. 15-32; Hüseyin Ahmed Bû Abbas, "Min Âsârî'l-Bâkûlî: el-İstidrâk 'alâ Ebî 'Alî mim mâ vaḳa'a fi Kitâbi'l-Hüccet", *MMMA* (Kahire), XLVI/2 (1423/2002), s. 55-86.

ALİ BULUT